

Ա. ԲԱՆԿԱՅԵԱՆ

ԳԱՐԻԲԱԼԴԻԱԿԱՆԸ

Հայտնի բառ

394.99-93
-74

ԵՎ. ԻՍԵՆԿՆԵՆ

ՄԱՐԿԱՆ Է 1961 թ.

ԳՆՐԻՖԵԼ ԴԻՆԿԱՆԸ

13496.
5517

ՀԱՅԳԵՏՀՐԱՏ

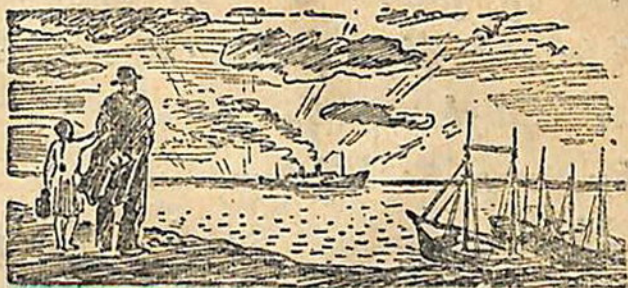
ՀԼԿԵՄ ԿԵՆՏՐԱԼԻՆ ԿԻՑ ՄԱՆԿԱ-ՊԱՏԱ. ԳՐԱԿ. ԲԱԺԻՆ

ԵՐԵՎԱՆ

1948

**Շապիկը եվ նկարները՝
Ա. ԽՈՒԴԱՎԵՐԴՅԱՆԻ**

**ԱՎ. ԻՏԱԱԿՅԱՆ
ԴԱՐԻԲԱԼԴԻԵՇ
(Ու արմանսկոմ յազկե)
Արմգիզ, Երեւան, 1948**

ԴԱՐԻՑԱԴԻԱՆՆԵՐ

Արանից տարիներ առաջ Օդեսայում այն տանը, ուր ես էի ապրում, իմ սենյակի դեմ ու դեմը կենում էր մի ծեր իտալացի կոշկակար իր թուլակազմ, եղնիկի պես վախկոտ, տասը-տասներկու տարեկան աղջիկ-թոռնիկի հետ:

Դրացիները նրան անվանում էին Զիովաննի:

Ծերունի իտալացին տնից սակավ էր դուրս գալիս: Նստակյաց, գրկաբարձ, աշխատանքից և կյանքի բեռից կորացած մեջքով՝ նա երբեմն

գնում էր շուկա և թևի տակին մի
բան դրած վերադառնում տուն։ Եվ
ապա մինչև երեկո լավում էր նրա
խցից մուրճի թրխկոցը...

Հիշողությանս մեջ կենդանի
պատկերանում է նա հիմա, — բար-
ձրահասակ եղած պետք է լիներ.
տխուր էր դեմքը և մտախոհ, բայց
ամենագրավիչը նրա աչքերն էին՝ մի
երազույն, մարմանդ կրակով աչքեր,
որ մի անգամից վստահություն էին
ներշնչում հանդիպողին և գուրգու-
րում:

Բարձր ճակատի տակից բարու-
թյամբ ժպտում էին այդ աչքերը
ծանոթների դիմաց, իսկ ձայնը սրը-
տագին էր և բարեկամական:

Այդ հոգեթով աչքերը ինձ քաշե-
ցին դեպի իրենց, և ես մի օր ներս
մտա նրա մոտ, նա կռացած էր մի

հին կոշիկի վրա, որ սեղմել էր ծերացած ծնկների մեջ և կրունկին մեխեր էր խփում: Եվ քթի տակ մեղմիկ մըմընջում էր «Մարսեյեզի» հաղթական քայլերով:

Նա բարեկեցի նրան, գլուխը բարձրացրեց և սիրալիր ժպիտով բարևառավ. մենք դուրսն իրար պատահելիս, իբրև հարևաններ, միմյանց միշտ բարևում էինք:

— Հը, ի՞նչ կա, հարևան, գալդ բարի:

— Դեհ, հարևաններ ենք, եկա, որ զրույց անենք, խնդրում եմ որ դուք էլ մեկ-մեկ գաք ինձ մոտ, — ասացի ես:

Նա ժպտաց և շարունակեց ընդհատված աշխատանքը:

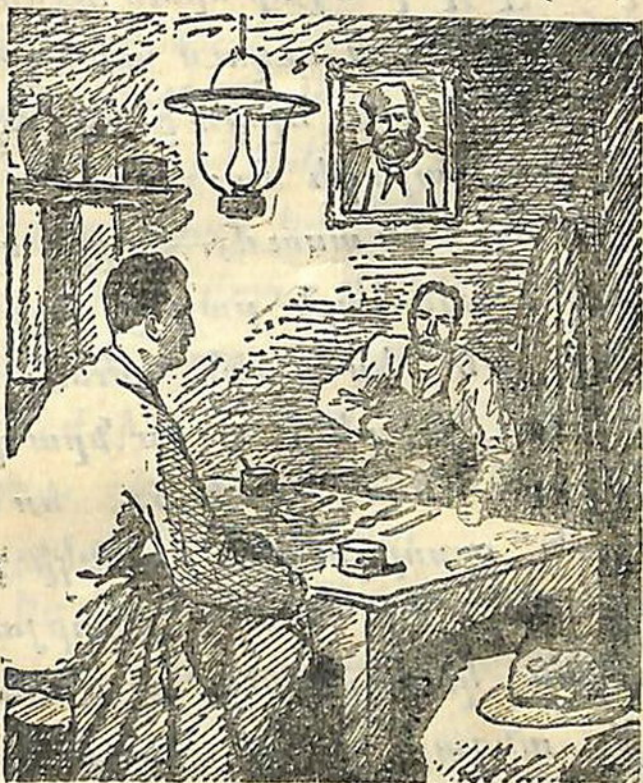
— Հիմա սա կվերջացնեմ, բարեկամս, կսկսենք հանգիստ զրույց անել. դուք ասեք, ի՞նչ նորություններ կան:

Ես ասացի, որ նորությունն չունիմ,
և սկսեցի զննել սենյակը. — մի շատ
աղքատիկ, անզարդ և նույնչափ էլ
մութն ու փոքր սենյակ էր. մի դուռ
բացվում էր դեպի մի ուրիշ սենյակ,
ուր քնում էին պապ ու թոռ:

Այս անշուք, մերկ սենյակի մեջ
աչքի էր ընկնում ոսկեզօծ շրջանակի
մեջ Գարիբալդիի մեծադիր պատկերը,
որ կախված էր ծերունու գլխի վերևը:
Ես մտածում էի, — խեղճ ծերունի,
գոյության կռվի անողոք ակիքները
նրան քշել են, գցել են հայրենիքից
հեռու այն ավերը՝ աղքատ ու միայ-
նակ. բայց նա չէ մոռացել ազգային
հերոսին հետը վերցնել. ինչպե՞ս սի-
րում են իտալացիք այս մարդուն:

Ծերունին հանեց ինձ մտած-
մունքից.

— Ինչո՞ւ լուռ ես, — հարցրեց նա:

— Հայր Զիովաննի, սիրում ես
դու Գարիբալդիին:

— Օ', ի՜նչեր ես ասում, բարեկամ,
— զարմացած հնչեց նրա ձայնը, —
մարդ էլ չըսիրե՞ Գարիբալդիին. նա
հոգի էր, հոգի, այդպես մարդ չի

եղել ու չի լի՛ի ի. ով որ նրան տեսել է,
էլ ուրիշ բան չի ուզում տեսնի:

— Բայց դու նրան ինքդ աչքով
տեսե՞լ ես, հարցրի ես:

— Ի՞նչեր ես ասում, — նորից զար-
մացած՝ լայն-լայն բացեց աչքերը.
— Ո՞նց թե ես նրան տեսել եմ:
Մի՞թե դու չգիտես, որ ես նրա զին-
վորներից մեկն եմ եղել. ես էլ
«Ալպյան որսորդների» բանակի քա-
ջերից մեկն էի, նրա «Հազարյակի»
մշտական կամավորներից: Քանի՜ -
քանի՜ անգամ ինքը՝ Փարիբալդին
անունս տվել է և ուսիս խփել:

Եվ հանկարծ շտկեց տարիներով
կորացած մե՛ջքը, ճակատը պայծա-
ռացավ, և աչքերը հուրհրացին:

— Չուղեպպե Փարիբալդի, Չու-
ղեպպե Փարիբալդի . . . ահա՛ իմ
փառքը, իմ անչափ հարստությունը, . . .

ահա իմ քախտը, որով ապրում եմ
շատերից երջանիկ. նրա սուրբ հոգին
գլխիս վերևն է միշտ սավառնում և
ասում է ինձ. «Մի ընկճվիր, Զիտ-
վաննի, օտար երկրում մի ընկճվիր.
դու միշտ քաջ ես եղել և քաջ էլ
մնա մինչև մահ. մեռնելուց հետո
միշտ ինձ մոտ կլինիս»:

Ուժգին թափով զողանջեց նրա
ձայնը. դեն շարտեց մուրճը և հա-
յացքը բեվեռեց վրաս:

Ես թախանձեցի, որ ինձ պատմե
Գարիբալդիի մասին իր տեսածն ու
ապրածը:

Նա հարգեց իմ հետաքրքրու-
թյունը. բարի աչքերը ձգեց վրաս, ապա
ձեռքը տարավ ճակատը, կոշտ մատ-
ներով, ասես, հարթել ուզեց կրն-
ճիռները և մի փոքր մտածելուց
հետո սկսեց պատմությունը.

— Սրանից մոտ քառասուն տարի.
առաջ մեր հայրենիքը, աշխարհների
ամենագեղեցիկը, Մայր - Իտալիան
օտարագզի թշնամիների ոտքի տակ
հեռւմ էր՝ շղթայակապ և ստրուկ.
Բոլոր լավ, առնասիրտ իտալացիները
ամոթահար էին և վրեժխնդիր. բայց
ամենից շատ արյունոտվում էր հայ-
րենիքի վշտով Գարիբալդիի մեծ սիր-
տը, և նրա վրեժը մեր ծովերից խորն
էր և ուժեղ:

Նա շատ անգամ էր դուրս եկել
կովի դաշտ, թե մեր հայրենիքի և թե՛
ուրիշ ճնշված հայրենիքների համար,
և այս անգամ էլ ձայն տվեց Գարի-
բալդին և կանչեց հայրենիքի այն բոլոր
քաջերին, որոնք ուրախությամբ կու-
գեին կովել և մեռնել հայրենիքի հա-
մար:

Այն ժամանակ ես մի քսան և

հինգ տարեկան երիտասարդ էի:
Երբ լսեցի նրա մարտահրավերը,
սիրտս թնդաց, թողեցի ծնողներիս,
գինավառվեցի և բազեի պես թռա նրա
մոտ. նա այն ժամանակ Լոմբար-
դիայի դաշտում էր, Թուրինոյի մոտ:

Երբ նրան ներկայացա, քաղցրու-
թյամբ հարցրեց անունս. այն ժամա-
նակ մի փոքր ալեխառն էր նրա մո-
տեր: Օհ, ինչ գեղեցիկ էր նա —
խիսկական տղամարդ, առույգ և ուժեղ,
խիկ հայրական գլխով լի. աչքերը
փայլում էին հայրենիքի սիրով և
վրեժով:

Նրա գլխի վերև ծփծփում էր
սուրբ հայրենիքի դրոշակը. այդ դրո-
շակի տակ ես ուխտեցի ինձնով ու
անձնագոհվել հայրենիքի համար, ա-
զատության համար, Գարիբալդիի և
ընկերներիս համար:

Մեր՝ «Ալպյան որսորդներին» գինավառ, հայրենասեր վաշտերը ուրախ երգելով անցնում էին Լոմբարդիայի ծաղկոտ գաշտերով, մենք բոլորս քաջ տղերք էինք, թռած-եկած ժայռոտ կղզիներից, Ապենինյան կատարներից, կապույտ ծովի ափերից:

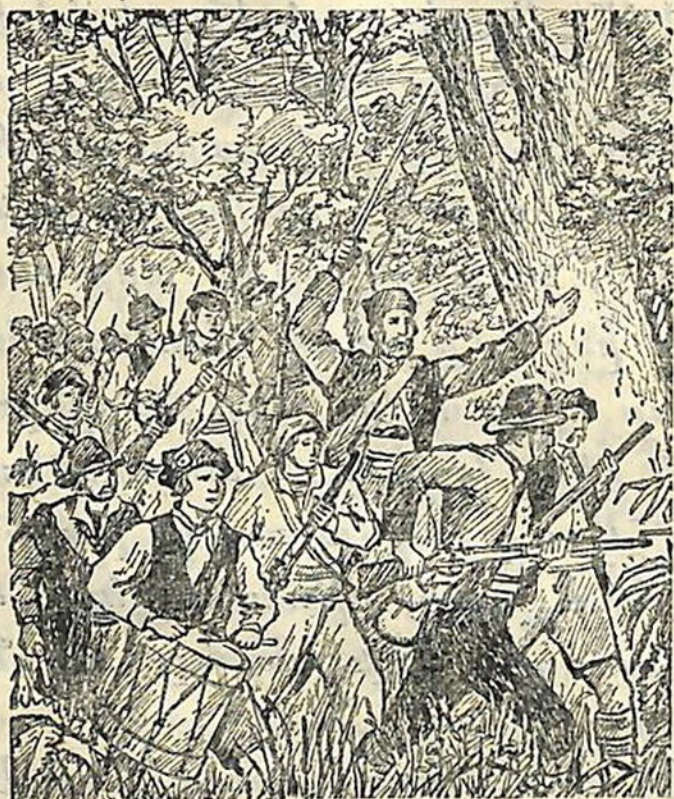
Ա՛խ, ի՜նչքան լավ է, վեհ է կռվել հայրենիքի համար լավ ընկերների հետ մեկտեղ, մեռնել հայրենիքի համար լավ ընկերների գրկում...

Ա՛խ, անցած, անգին օրեր... գիտե՞ս, ի՜նչպես էինք սիրում իրար մենք՝ գինվորներս. մի տան պես էինք: Քաղց ու ծարավ, ցուրտ ու անձրև, անքուն գիշերներ սիրով էինք տանում և մեր վերքերով պարծենում էինք:

Ի՜նչպես էին սիրում մեզ իտալացի գյուղացիները. գրկաբաց էին ընդունում մեր հաղթական կտրիճների:

Էհէյ Գարիբալդի, ինչպիսի սիրա
ուներ. հո հրամայող չէր, այլ մեր
ընկերն էր, մեր հավասարը. մեզ հետ
տանում էր ամեն դժվարություն, և
ավելին, նույնիսկ՝ կռվի ամենատաք
տեղը ինքն էր առաջ նետվում: Ա՛խ,
նա որ երևում էր մեր շարքերում,
կրակ էինք կտրում և առյուծ դառ-
նում: Մարդ զարմանում է, թե ինչ-
պես նրա բարի, գթոտ աչքերը մեզ
խրախուսում էին փշրել, սպանել,
կոտորել թշնամուն:

Եվ մենք միշտ հաղթող էինք: Մեր
առաջ միշտ կանգնած էր լինում ինքը՝
Գարիբալդին սուրը բռնած. և կռվում
էինք գլխապատառ-սրտապատառ. ու
մեռնելիս՝ աչքներս ձգած նրա վրա՝
«Կեցցե Իտալիա, կեցցե Գարիբալդի»
գոչելով հանգչում էինք նրա գրկում,
նրա ոտների տակ: Եվ նա բոլորի հա-
մար արցունք ուներ:

Քանի-քանի անգամ մենք ճակատ
մտանք թշնամու հետ, որին ոչխար-
ների վախկոտ հոտի պես քշում էինք,
մաքրում Հոմբարդիայից: Մենք թվով
շատ չէինք, թշնամին մեզանից տաս-
նապատիկ ավելի էր, բայց թիվս ո՞րն է,
մեր մի տղան հարյուր էր, հազար էր:

Գարիբալդիի հետ մենք արժվի պես
մխավում էինք թշնամու բանակի սրտի
մեջ, խփում-ծակում էինք և փոթոր-
կի ուժով քշում նրանց աշնան տերե-
ների պես—այդ կանոնավոր, թնդա-
նոթավոր, ավստրիական կայսերա-
կան բանակները:

Եվ նրանց քշեցինք մինչև Վենե-
տիկի լազուհները. պետք է բոլորին
ծովը թափեինք, բայց Ֆրանսիայի
կայսրը, չգիտեմ ինչո՞ւ, նամակ գրեց
Գարիբալդիին և արգելեց առաջ գնալ.
ինքը՝ Գարիբալդին, զայրացած, պատ-
ռեց կայսրի նամակը և պատռած
կտորները ետ դրկեց նրան, իբրև պա-
տասխան:

Այդ մենք բոլորս տեսանք մեր
աչքերով, բայց երբ մեր թագավորը
նամակ գրեց Գարիբալդիին, որ դա-
դարեցնե արշավանքը, Գարիբալդին

լռեց, և մենք ետ դարձանք սուրբ
Մարկոսի քաղաքի մոտերքից:

Այնուհետև մենք քանի-քանի կը-
ռիվ ունեցանք Հռոմի մարդագայլի
հետ՝ Պապա Ռոմայի հետ, որը իշ-
խանների և կարդինալների հետ ծծում
է գյուղացուն և մոլորեցնում է մարդ-
կանց:

Ես ութ-ինը տարի շարունակ Գա-
րիբալդիի կամավորների բանակումն
էի, և ընկերներով մեկտեղ շատ վեր-
քեր ստացանք, որոնցով և լավացավ
հայրենիքի մեծ վերքը:

Իմ սիրելի ընկերներից շատերը
ընկան կռվի սուրբ դաշտում. փառք
նրանց, լուսավորվի նրանց հոգին. ես
էլ կուզեի մեռնել նրանց հետ, Գարի-
բալդիի աչքերի առջև, բայց բախտը
ինձ ուրիշ բան էր կամեցել:

Նրա մեծ սրտի իղձը կատարվեց.

ազատվեց սիրելի իտալիան, միացավ,
զորեղացավ... Վերջացան մեր կը-
ռիվները, բոլորս ցրվեցինք մեր տը-
ները՝ գոհ և երջանիկ, տսնելով միա-
սին Գարիբալդիի հետ ապրած փա-
ռավոր օրերի հուշերը:

— Ահա այստեղ է ապրումս —
իմ սրտի մեջ, — այս ասելով խփեց
նա իր ոսկրացած կրծքին. — և նրա
պատկերը կրծքիս վրա է. — և նա դողդո-
ջուն ձեռքով քանդեց բաճկոնի կո-
ճակները և հասնեց պարանոցից կախած
մի փոքր նկար՝ Գարիբալդիի գլու-
խը... — Այս փոքրիկ նկարները դուք
կգտնեք ամեն մի աղքատ իտալացու
կրծքի վրա՝ գյուղացիների, հովիվնե-
րի... Ինձանից անբաժան պիտի մնա
այս նկարը և՛ գերեզմանիս մեջ, հա-
վիտյան...

Այստեղ ծերունին կանգ առավ,
նայեց ժամացույցին, ապա և իմ
հիացած երեսին:

— Երջանիկ ես դու, հայր Զիո-
վաննի, որ Գարիբալդիի բազեններից
ես և պարտքդ կատարել ես դեպի
հայրենիքդ, բայց ներքի, մի հարց
տամ. ի՞նչը ստիպեց քեզ քո վերքե-
րով առողջացած այդքան թանկագին
Իտալիայից հեռանալ, ընկնել այս
օտար աշխարհը, անծանոթ մարդ-
կանց մեջ:

— Էհէ՛յ, բարեկամ, բարեկամ,—
հառաչեց նա, և նրա մի փոքր առաջ
ողևորված աչքերի թարթիչներից եր-
կու. կաթիլ արցունք կախվեցին. մի
չլավացած վերք կար ծերունու սրտի
մեջ, որին ես անզգուշությամբ դի-
պառ:—Ես ապրեցի երկար ժամանակ
իմ հայրենի օջախի տակ և աչքովս

տեսա իտալիայի մեծությունը, հու-
 դարկավորեցի դեպի անմահություն
 Գարիբալդիի սրբազան աճյունը... Ա՛խ,
 մարդ չի հասկանում, ի՞նչու են մեռ-
 նում այդպիսի մեծ մարդիկ... բայց
 ի՞նչ ասեմ... այնքան թանկ արյուն-
 ներով՝ դրսի թշնամիներից, օտար տե-
 րերից ազատված իտալիան ընկավ
 մինոր տեսակի գերության մեջ—մեր
 արյունակից տերերի ճանկն ընկավ,
 հարուստների և կառավարության
 պաշտոնյաների, Հարուստները ոսկի
 շղթայով կապեցին—կաշկանդեցին
 իտալիան և իրենց ծանր թաթը դրին
 իտալական չարքաշ ժողովրդի սրտին
 և ճնշեցին: Աղքատ է շատ մեր գյու-
 դացին ու բանվորը, իմ որդին սպան-
 վեց մեր կառավարության զինվորների
 ձեռքով, մի բանվորական գործադուլի
 ժամանակ, իսկ հարսս՝ գործարանի

ծանր աշխատանքից թոքախտով մե-
ռավ: Ես զայրացա ապերախտ հայ-
րենակիցներիս դեմ, որք թողիս վեր-
առա, հեռացա այն դաշտերից, որոնց
վրայով ես էլ, հազարների հետ, հաղ-
թական անցել էի մի ժամանակ: Ես
չցանկացա ստրուկ լինել մեր ազա-
տած հայրենիքում: Ե՛հ, մենք էլ
մարդ ենք, հպարտություն ունինք:

Նավ նստեցի և եկա այստեղ. միև-
նույն է, մի տեղ պետք է գնայի...
Եվ ես քանի ողջ եմ, չեմ վերադառնա
նորից ստրկացած հայրենիքս. հիմա
ո՛չ Գարիբալդի կա, ո՛չ էլ ուժ ունիմ
կռվելու... Բայց կուզենայի գոնե ա-
ճյունս թաղվեր իմ հայրենիքում, որ
տարիներ հետո, երբ վերջնականապես
Խտալիան իր ստրուկ չարքաշ ժողո-
վրդով ազատվեր հարստահարության
լծից, հաղթական ժողովրդի ազատ

ձայները լսեի, ինչպես լսեցի երիտա-
սարդ օրերումս...

Բայց ով է տանելու մի աղքատի
աճյուռը այդքան հեռու...

Էհ, թող ազատվի Իտալիան, հեռ-
վից էլ կլսեմ...

Ես ապրում եմ հիմա իմ թոռիս
համար. աստված կյանք տար ինձ
այնքան, մինչև որ թոռիս իր սեփա-
կան ոտների վրա կանգնեցնեի, հետո
մեռնեի. ուրիշ ոչ մի իզձ չունիմ հի-
մա: Ի՞նչ է լինելու թոռնիկիս վիճակը,
եթե ես շուտ մեռնիմ... Բայց Գարի-
բալդիի մեծ ոգին, որ միշտ գլխիս
վերևն է, խրախուսում է ինձ. և ար-
դեն նրա ոգով եմ ես մխիթարվում
այս աշխարհում. երբ օրս հասնի, հի,
այն ժամանակ ես Գարիբալդիի մոտը
կլինեմ, այնտեղ, երկնքում...

Խղվեց ծերունու ձայնը. աչքերը

բարձրացրեց վերև, և ապա կանգ առավ երկար ու երկար Գարիբալդիի նկարի վրա...

Տիրեց մի երկյուղած լռություն...

Ես չուզեցի խանդարել նրա հոգեսլացումը, որ վեհ էր և նվիրական:

Այդ ժամանակ ներս մտավ թոռնիկը և վախժխելով բարևեց ինձ ու մտավ մյուս սենյակը: Ես վեր կացա, համբուրեցի ծերունու կոշտացած, սեփացած ձեռքը, գլուխ տվի և հեռացա:

Տարիներ հետո, երբ ոտքս նորից ընկավ Օդեսա, շատ որոնեցի ծերունուն, բայց չգտա: Կարոտով նայեցի նրա վաղեմի բնակարանին և մեկ-մեկ վերհիշեցի նրա բոլոր խոսքերն ու շարժումները:

Ո՞վ գիտի, ուր է նա հիմա. արդյո՞ք նորից՝ հոգին շքեղ երազների

մեջ՝ գրկել է և ամուր սեղմել մանր
ու չնչին մարդկանց կոշիկները իր
առնացի, հերոսական սրտի վրա և համ-
բերությամբ կարկատում՝ իր վերջին
պարտքը կատարելով թոռնիկի հանդեպ,
թե՞ գոյության կռվի դաժան ալիք-
ները, որ այնպե՞ս զորեղ են աղքատ-
ներին փշրելու, որ այնպե՞ս գռեհիկ
են դեպի մեծություններն ու գեղեց-
կությունները, վերջնականապես խոր-
տակել են այդ չքնաղ բեկորը և հո-
ղերին հավասարացրել ու որբուկին
թողել ապերախտ հայրենիքից դուրս,
նյութապաշտ մարդկանց մեջ՝ խեղճ
ու անօգնական...

Նմբադիր՝ Արագի
Տեխ. խմբագիր՝ Ի. Վարդանյան
Սրբազրիչ՝ Ս. Ճաննիկյան
Կոնտ. սրբազրիչ՝ Ե. ՊՏՈՒՂԱՆ

ՎՖ 04602, պատվեր 515, արժույթ 10.000, հեղինակային $\frac{1}{3}$ մ.,
տպագրական 1 մ., հանձնված է արտադրության. 7/IV 48 թ.
ստորագրված է տպագրության. 8/X48 թ.

Պետհրատի 1 տպարան, Լենինի լի. 65, Երևան.

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0041580

9462 50 4.

